

اثربخشی عمل به باورهای دینی بر تاب آوری و سرسختی روانشناختی بین طلاب علوم دینی و دانشجویان

علیرضا آقا یوسفی *

مجید صفاری نیا **

حمیدرضا ایمانی فر ***

دریافت مقاله: ۹۴/۳/۲۴

پذیرش نهایی: ۹۴/۱۰/۶

چکیده

هدف این پژوهش علی - مقایسه‌ای، بررسی اثربخشی عمل به باورهای دینی بر تاب‌آوری و سرسختی روانشناختی بین دانشجویان و طلاب حوزه علمیه بود. جامعه آماری پژوهش، تمام طلاب پسر مشغول به تحصیل و دانشجویان پسر دانشگاه پیام نور شهرستان شیراز با دامنه سنی ۱۸ تا ۲۵ سال بود. با روش نمونه‌گیری در دسترس، ۱۰۰ دانشجو و ۱۰۰ طلبه انتخاب شد. ابزار پژوهش شامل پرسشنامه سرسختی روانشناختی اهواز (AHI)، مقیاس تاب‌آوری کانر - دیوید سون و مقیاس عمل به باورهای مذهبی (پرسشنامه معبد) بود. نتایج رگرسیون چند متغیره نشان داد که عمل به باورهای دینی به طور مثبت و معنادار می‌تواند تاب‌آوری و سرسختی روانشناختی را پیش‌بینی کند؛ هم‌چنین نتایج دیگر تحقیق نشان داد که شرکت کنندگان طلبه به طور معناداری در تمام متغیرهای تحقیق شامل عمل به باورهای دینی، سرسختی روانشناختی، تاب‌آوری نمره‌هایی بیش از گروه دانشجویان به دست آوردند. بنابراین مقایسه دو گروه بالا و پایین در عمل به باورهای دینی توانست با توان اطمینان زیاد، تأثیرگذاری عمل به باورهای دینی را بر متغیرهای شخصیتی تاب‌آوری و سرسختی نشان دهد.

کلید واژه‌ها: عمل به باورهای دینی، تاب‌آوری، سرسختی روانشناختی.

arayeh1100@gmail.com

* دانشیار گروه روانشناسی دانشگاه پیام نور

m.saffarinia@yahoo.com

** دانشیار گروه روانشناسی دانشگاه پیام نور

imanifar@gmail.com

*** نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری روانشناسی دانشگاه پیام نور

مقدمه

آیا دین و باورهای دینی باعث خوب شدن افراد می‌شود؟ همه دینهای جهانی یک قانون طلایی را آموزش داده‌اند: "با دیگران چنان رفتار کن که دوست داری با تو رفتار کنند". هم‌چنین همه دینهای جهانی به وجود خدا یا خدایانی عقیده دارند که مراقب اخلاقیات انسانها هستند و تنبیهاتی برای اعمال بد در نظر گرفته‌اند. اما روابط دین و رفتارهای مورد پسند جامعه، همیشه یکسویه و مثبت نبوده است. پژوهشگران متوجه شده‌اند که دین مرکب است از جنبه‌های متفاوت باورها و جهتگیریها به سمت مقدساتی که تأثیرات متفاوتی بر اخلاق و رفتار و شخصیت افراد دارد (پرستون و ریتر، ۲۰۱۳).

امروزه مطالعه دین و دینداری با رویکرد روانشناسانه به مسئله ویژه‌ای از مسائل روانشناسی تبدیل شده است. برخی از روانشناسان غربی با تأکید بر اهمیت دین برای همه انسانهای روی کره زمین، آن را در زندگی انسان عاملی برانگیزاننده دانسته و همین امر را دلیل کافی برای مطالعه روانشناسانه دین برشمرده‌اند (اسپیلکا و همکاران، ۲۰۰۳). با پذیرفتن اینکه دین، متغیری مهم در زندگی افراد است، می‌توان گفت نفوذ باورها، نگرشها، رفتارها و ویژگیهای ارزشی درونی افراد مذهبی در حوزه زندگی آنها، باید جزئی از تحلیل روانشناختی باشد. به گفته گورساج (۱۹۸۸)، آگاهی درباره دین به اندازه سایر ضمایم پایگاه اطلاعاتی روانشناختی، ارزشمند است و نیازی نیست که اهمیت دین را در زندگی افراد نشان داد. روبرت (۱۹۹۲)، به نقل از کوئنگ و همکاران، (۱۹۹۵) معتقد است که دین برای افراد در رویارویی با مشکلات منبعی حمایتی است و باورها و فعالیت‌های دینی به عنوان روشی تعریف شده است که منابع دینی مانند دعا و نیایش، توکل و توسل به خداوند را برای مقابله به کار می‌برد. هم‌چنین رفتارهای دینی مانند نماز خواندن، صداقت، اعتقاد به خداوند، مطالعه کتابهای دینی از طریق ایجاد امید و تشویق در جهت ایجاد دیدگاه مثبت نسبت به اوضاع موجود و بیرون کشیدن فرد از بحران مأیوس‌کننده که بر آنها تسلط چندانی هم ندارد، نوعی آرامش درونی را ایجاد می‌کند؛ با وجود این باید اذعان کرد تا کنون مطالعات و پژوهشهای منظم و در خور توجهی در حوزه روانشناسی دین، معنویت، ایمان و دینداری، چه در غرب و چه در جهان اسلام، صورت نپذیرفته است. به رغم اصرار دینماترین بر اینکه دین، انسان را از فضای واقعی خود خارج می‌سازد و ابزار فرار از واقعیت را در دست او قرار می‌دهد، انتظار می‌رود

روانشناسی دین در غرب در آینده‌ای نه چندان دور از جایگاه برجسته‌ای برخوردار شود (کیرک پاتریج، ۲۰۰۵). در کشور ما نیز حجم اندک سرمایه‌گذاری در این عرصه و در نتیجه نبود پژوهش‌های علمی کافی قابل مشاهده است.

در زمینه ارتباط صفات شخصیتی پیش‌بینی‌کننده دینداری و اثر دینداری بر صفات شخصیتی، تفاوت‌های مشهودی بین صفات شخصیت افراد باایمان و بی‌ایمان وجود دارد (مک کلو و همکاران، ۲۰۰۹). پاسخهای افراد به پرسشنامه‌های شخصیتی، تحت تأثیر ویژگی‌های دینی افراد است (ویلکاکس، ۱۹۹۷)؛ به عنوان نمونه شادکامی با نگرش مثبت نسبت به کلیسا ارتباط مثبت دارد. بعضی از پژوهشگران (مانند فرانسیس و همکاران ۱۹۹۷؛ مک دوگال، ۱۹۹۹؛ کوسک، ۱۹۹۹ و مک دونالد، ۲۰۰۰ به نقل از مک کلو، ۲۰۰۹) دریافته‌اند که دلپذیر بودن و با وجدان بودن با مذهبی بودن و جهتگیری درون دینی ارتباط مثبتی دارد. این نتایجی عجیب نیست؛ زیرا قبلاً نیز ارتباط‌های قوی بین مقیاس روان‌پریشی آیزنگ و دینی بودن یافت شده بود (آیزنگ، آیزنگ، ۱۹۸۵؛ آیزنگ ۱۹۹۷؛ فرانسیس، ۱۹۹۷؛ فلیچالک و همکار ۱۹۹۵؛ لوئیس و همکار ۱۹۹۵؛ وایل و همکار ۱۹۹۵ به نقل از مک‌کلو، ۲۰۰۹). از جمله متغیرهای شخصیتی مهم دیگر، که پیش‌بینی می‌شود با دین و دینداری ارتباط دارد، سرسختی و تاب‌آوری است. پژوهش‌های گذشته بر ارتباط جهتگیری دینی با سرسختی و تاب‌آوری تأکید داشته است (به عنوان نمونه یاسمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۱ و جمشیدی سولکلو و همکاران، ۱۳۹۳). این پژوهش به بررسی اثر عمل به باورهای دینی بر سرسختی و تاب‌آوری در طلاب حوزه علمیه و دانشجویان می‌پردازد؛ از این رو پژوهش از چند جنبه جدید است: اول: پژوهش‌های قبلی به اثر متغیر عمل به باورهای دینی به عنوان یکی از زیر شاخه‌های مهم دینی و آن هم همزمان بر دو متغیر سرسختی و تاب‌آوری نپرداخته است. دوم: پژوهش‌های گذشته به بررسی تفاوت همزمان این سه متغیر در بین طلاب و دانشجویان نپرداخته است. با توجه به اینکه پیش‌بینی می‌شود که طلاب حوزه‌های علمیه از نظر عمل به باورهای دینی در سطح بالاتری نسبت به دانشجویان باشند، مقایسه دو گروه بالا و پایین در عمل به باورهای دینی می‌تواند بروشنی و با امکان اطمینان زیاد، تأثیرگذاری عمل به باورهای دینی را بر متغیرهای شخصیتی مانند تاب‌آوری و سرسختی نشان دهد.

بر اساس آنچه اهل لغت تصریح کرده‌اند، عمل، کار و فعل و خدمتی است که با قصد و اراده انجام می‌شود (راغب، ۱۳۹۲ق: ۳۶۱). هم چنین عمل به گزاره‌های تجویزی و احکام دینی، عنصر

سوم دین، بعد از شناخت و ایمان است؛ به این معنی که آنچه را فرد از باورهای دینی می‌داند و به آن ایمان دارد در مرحله عمل نیز آشکار سازد (احسانی، ۱۳۸۸). شاه نظری (۱۳۸۵) عمل به باورهای دینی را به کار بردن دستور دین در جنبه‌های سه‌گانه اعتقادات، عبادات و اخلاقیات می‌داند. منظور از اعتقادات، بخشی از شناختها و دانش دینی است که اعتقاد به آنها لازم است؛ مثل ایمان به وجود خدا، ایمان به یگانگی او، عدل، حکمت، رحمت و دیگر صفات الهی. منظور از عبادات، همان شعائر دین مثل نماز، روزه، دعا، ذکر، تلاوت قرآن و... است. منظور از اخلاقیات نیز آن بخش از آموزه‌های اسلام است که صفات و رفتارهای پسندیده و ناپسند را مشخص می‌کند (داوودی، ۱۳۸۵).

از طرفی دیگر، باور، که مقوله‌ای درونی است در عالیترین شکل مورد انتظار خود به التزام در عمل خواهد انجامید. التزام جلوه‌ای ماندگار در رفتار فرد، و مبین اعتقادی بنیادی و درونی است که بر پایه شناخت و آگاهی راستین و همراه با تحقیق شکل گرفته است. فردی که به التزام عملی در دین رسیده باشد، هیچ‌گاه در جمع به دنبال تأیید نخواهد بود و سرسازگاری با عقاید تحمیلی را نیز نخواهد داشت (سجادی، ۱۳۸۳). عمل به باورهای دینی علاوه بر جایگاهی که در مباحث دینی به خود اختصاص می‌دهد، جایگاه ویژه‌ای نیز در مباحث روانشناسی و افزایش بهداشت روانی فرد دارد؛ برای نمونه به تحقیقات کوئینگ و همکاران (۲۰۰۱)، برقی (۱۳۸۸)، دسروسیرس و میلر (۲۰۰۷)، موسوی اصل (۱۳۷۸)، پناهی (۱۳۸۷)، مداحی و همکاران (۱۳۸۸)، بخشی پور و همکاران (۱۳۸۴)، دبیری نژاد (۱۳۸۷)، صادقی و همکاران (۱۳۸۹) و صحرائیان و همکاران (۱۳۹۰) مراجعه شود.

از سوی دیگر در سالهای اخیر، "حرکت روانشناسی مثبت" (مانند سلینگمن و سکیزنزنت میهالی، ۲۰۰۰)، بر مطالعه نقش قابلیتها و تواناییهای بشر بویژه در زمینه‌های بالینی تأکید کرده است. تاب‌آوری - به عنوان یکی از این تواناییها - فرایند توانایی یا پیامد سازگاری موفقیت‌آمیز به‌رغم اوضاع چالش‌برانگیز و تهدیدکننده است (گارمزی و ماستن، ۱۹۹۱). اگر چه تاب‌آوری تا حدی نوعی ویژگی شخصی و تا حدود دیگری نیز نتیجه تجربه‌های محیطی افراد است، انسانها قربانی محیط یا وراثت خود نیستند و می‌توان واکنش افراد را در مقابل تنش، رویدادهای ناخوشایند و دشواریها تغییر داد به طوری که بتوانند بر مشکلات و تأثیرات منفی محیط غلبه کنند (کورهنن، ۲۰۰۷). در مورد تاب‌آوری به عنوان یکی از ویژگیهای شخصیتی، که می‌تواند با عمل به باورهای

دینی ارتباط داشته باشد، بونانو (۲۰۰۴)، تاب آوری را میزان توانایی فرد در تطابق با اوضاع ناگوار و مقاومت در برابر تنش تعریف کرده است و با رشد مثبت، انطباق پذیری و رسیدن به سطحی از تعامل پس از به وجود آمدن اختلال در وضعیت تعادلی پیشین، مطابقت می کند. بونانو (۲۰۰۴)، هم چنین الگوهایی از تاب آوری را در وضعیت نداشتن، مصیبت، افسردگی و درد بررسی کرده اند. نتایج هماهنگ این پژوهشها مؤید تأثیرات مثبت، سازنده و محافظت کننده تاب آوری در مقاومت و مقابله موفق و انطباق رشد یافته با اوضاع خطیر و تنش زا است. برعکس، سطوح پایین و ضعیف تاب آوری با آسیب پذیری و اختلالات روانشناختی مرتبط است (کارلی و چاشن، ۲۰۰۴، بونانو، ۲۰۰۵). افراد می توانند تحت آموزش قرار گیرند تا ظرفیت تاب آوری خود را با آموختن برخی مهارتها افزایش دهند و می توانند واکنش افراد را در مقابل تنش، رویدادهای ناخوشایند و دشواریها تغییر دهند به طوری که بتوانند بر مشکلات منفی محیطی غلبه کنند. بین اضطراب و افسردگی با تاب آوری رابطه معنی داری وجود دارد. هرچه تاب آوری فردی بیشتر باشد، اضطراب و افسردگی در آنها کمتر است (گالن، ۲۰۱۲).

سرسختی روانشناختی نیز به عنوان یکی از ویژگیهای شخصیتی تعدیل کننده تنش مطرح می شود (کوباسا و مدی، ۱۹۸۲) که به معنای طاقت، توانایی و تحمل در موقعیت های مشکل و سخت است (جعفری و همکاران، ۱۳۸۸). سرسختی در واقع به عملکرد فرد بر اساس ارزیابی شناختی اشاره دارد (وودارد، ۲۰۰۴) و شامل سه عامل تعهد، کنترل و مبارزه جویی است. شخصی که از تعهد زیادی (نقطه مقابل بیگانگی) برخوردار است به اهمیت ارزش و معنای اینکه چه کسی هست و چه فعالیت هایی انجام می دهد، پی برده است. افرادی که در عامل کنترل (نقطه مقابل ناتوانی)، قوی هستند، رویدادهای زندگی را قابل پیش بینی و کنترل می دانند و بر این باورند که می توانند با تلاش، آنچه را در اطرافشان رخ می دهد، تحت تأثیر قرار دهند. مبارزه جویی (نقطه مقابل احساس خطر یا ترس) نیز به این موضوع باور دارد که تغییر و نه ثبات و امنیت، جنبه طبیعی زندگی است. نتایج پژوهش سوپرامانیان و همکاران (۲۰۰۹) به نقل از آقاجانی و همکاران، (۱۳۹۲) حاکی است که سرسختی روانشناختی، موجب احساس عزت نفس بیشتر در افراد می شود و در نهایت، مقاومت آنان را در برابر فشارهای روانی، افزایش می دهد. هم چنین سرسختی روانشناختی با فرسودگی شغلی ارتباط معکوس دارد.

در مورد ارتباط متغیرهای تحقیق با یکدیگر، پژوهشهای چندی مشاهده شده است. مطالعات

بسیاری نشان داده است که دین به علت ایجاد سامانه‌ای حمایتی می‌تواند به عنوان منبع تاب‌آوری برای افراد در یک جامعه دینی عمل کند (راتر و بیگاتی، ۲۰۱۴). دینداری می‌تواند موجب ارتقای تاب‌آوری دانش‌آموزان شود. همه ابعاد دینداری با تاب‌آوری دانش‌آموزان رابطه مثبت و معناداری دارد (جمشیدی سولکلو، ۱۳۹۳). نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه نشان داد که هوش معنوی با تاب‌آوری در ارتباط است. افزایش عوامل دینی و معنوی می‌تواند باعث افزایش تاب‌آوری و قدرتمند کردن افراد در برابر تنش‌های روانی، تنش و افسردگی گردد (گرمزی و مستن، ۱۹۹۱). میزان تاب‌آوری دانش‌آموزان می‌تواند پیش‌بینی‌کننده جهت‌گیری دینی آنان باشد (ریبئی خوجین و همکاران، ۲۰۱۴). کریمی و همکارانش (۲۰۱۱) نشان دادند که ارتباط معناداری بین جهت‌گیری دینی و امید در دانشجویان هست. هر چه افراد دینی‌تر باشند، میزان تاب‌آوری آنها بیشتر است. فجین و پراگمنت (۲۰۱۱) نشان دادند که نگرش دینی و امید برای آینده، حمایت‌گری قوی و بالقوه برای افزایش تاب‌آوری است. حسین چاری (۲۰۱۱) نشان داد که باورهای دینی و دانش دینی به طور مثبت و معنادار می‌تواند تاب‌آوری را پیش‌بینی کند. به طور کلی نیک فطرت بودن، دینی بودن، خوش فطرت بودن با تاب‌آوری رابطه مثبت دارد (خزایی و همکاران، ۱۳۸۹).

در ارتباط با سرسختی و دین، بین عوامل معنویت (شناخت دینی، گرایش و عواطف دینی، باورهای دینی و ارزشهای دینی) با سرسختی رابطه مثبت معناداری وجود دارد (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۲). سرسختی با تاب‌آوری و تاب‌آوری و هوش معنوی (حمید و همکاران، ۱۳۹۱) ارتباط مثبت و معنادار دارد. بین جهت‌گیری دینی درونی و سرسختی رابطه معناداری وجود دارد (یاسمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۱). آنها نشان دادند که ارتباط مثبتی بین جهت‌گیری دینی و سرسختی دانش‌آموزان وجود دارد.

هدف این پژوهش، بررسی تأثیر عمل به باورهای دینی بر تاب‌آوری و سرسختی روانشناختی بین دانشجویان و طلاب علوم دینی بود که تلاش دارد به این سؤالات پاسخ دهد که: "آیا عمل دینی افراد بر میزان تاب‌آوری و سرسختی تأثیر دارد و آیا طلاب علوم دینی و دانشجویان در این متغیرها با یکدیگر تفاوت معنی‌داری دارند؟" بر این اساس دو فرضیه پژوهش ارائه می‌شود: فرضیه اول: "میزان عمل به باورهای دینی می‌تواند میزان تاب‌آوری و سرسختی افراد را پیش‌بینی کند. فرضیه دوم: طلاب حوزه‌های علمیه در متغیرهای عمل به باورهای دینی، تاب‌آوری و سرسختی روانشناختی به طور معناداری نمره‌های بیشتری را به دست می‌آورند."

روش پژوهش

روش این پژوهش از نوع علی - مقایسه‌ای یا پس رویدادی است. جامعه آماری این تحقیق، تمام دانشجویان پسر دانشگاه پیام نور و طلاب پسر شاغل به تحصیل - با دامنه سنی بین ۱۸ تا ۲۵ سال - در شهرستان شیراز بود. با توجه به دامنه سنی بسیار زیاد بین طلاب حوزه علمیه شیراز از ۱۴ سال تا ۶۰ سال و عدم انطباق این دامنه سنی با دامنه سنی دانشجویان بناچار جامعه آماری تحقیق به دامنه سنی ۱۸ تا ۲۵ سال برای هر دو گروه محدود شد. با توجه به قوانین حوزه‌های علمیه شیراز، تحقیق و دسترسی منظم به آنها برای پژوهش مشکل است. از اینرو روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شد. تعداد تقریبی طلبه‌های حوزه‌های علمیه شهرستان شیراز در سال ۱۳۹۴، حدود ۶۰۰۰ نفر برآورد می‌شود، اما تعداد طلبه‌های دامنه سنی ۱۸ تا ۲۵ سال در حوزه‌های علمیه شیراز، حدود ۱۵۰۰ نفر برآورد می‌گردد. با توجه به اینکه "تعداد نمونه مورد نیاز در پژوهش‌های علی - مقایسه‌ای برای هر گروه حداقل ۱۵ نفر و در تحقیقات همبستگی و زمینه‌یابی برای گروه‌های اصلی ۱۰۰ نفر کفایت می‌کند (دلاور، ۱۳۸۸)" در این تحقیق نیز به دلایل مشکلات شرکت آزمودنیهای طلبه در تحقیق بناچار به صورت نامنظم و در دسترس ۱۰۰ طلبه انتخاب، و در مورد پرسشنامه‌ها اجرا شد. از اینرو به همان تعداد دانشجوی پسر دانشگاه پیام نور شیراز نیز به صورت در دسترس به عنوان نمونه انتخاب شد که جمع کل آزمودنیها به دوپست نفر رسید. تعداد نمونه با توجه به حجم جامعه طلاب (۱۵۰۰ نفر) با فرمول کوکران نیز مطابقت دارد.

ابزار پژوهش

پرسشنامه سرسختی روانشناختی اهواز (AHI): پرسشنامه سرسختی اهواز (کیامرثی و همکاران، ۱۳۷۷) با هدف تهیه مقیاسی برای سنجش "سرسختی روانشناختی" با تحلیل عوامل روی نمونه‌ای به حجم ۵۲۳ دانشجوی دختر و پسر در دانشگاه شهید چمران اهواز ساخته شد. این پرسشنامه دارای ۲۰ پرسش چهار گزینه‌ای هرگز (۰)، کمتر (۱)، گاهی اوقات (۲) و اغلب اوقات (۳) است. برای سنجش همسانی درونی پرسشنامه سرسختی اهواز، ضریب آلفای کرونباخ به کار برده شد و بر پایه یافته‌ها ضرایب آلفا برای کل نمونه، آزمودنیهای پسر و آزمودنیهای دختر به ترتیب، ۰/۷۶، ۰/۷۶ و ۰/۷۴ به دست آمد. برای سنجش پایایی "مقیاس سرسختی اهواز" این آزمون دوباره پس از شش هفته به ۱۱۹ دانشجو (۵۳ پسر و ۶۶ دختر) ارائه شد. ضرایب همبستگی بین نمره‌های آزمودنیها در

دو نوبت یعنی پیش‌آزمون و پس‌آزمون دوباره برای کل آزمودنیها ۰/۸۴، آزمودنیهای پسر ۰/۸۴ و آزمودنیهای دختر ۰/۸۵ به دست آمد. برای بررسی روایی پرسشنامه سرسختی اهواز، این پرسشنامه، همزمان با چهار پرسشنامه ملاک مقیاس خودشکوفایی مزلو، مقیاس اعتبار سازه‌ای سرسختی، مقیاس افسردگی اهواز و پرسشنامه اضطراب به گروه‌هایی از دانشجویان داده شد. ضرایب همبستگی بین نمره‌های کل آزمودنیها در مقیاس سرسختی و اضطراب برای کل نمونه، آزمودنیهای دختر و پسر به ترتیب ۰/۵۵، ۰/۷۰- و ۰/۴۴- به دست آمد. این ضرایب بیانگر همبستگی منفی معنی‌دار بین سرسختی و اضطراب است. ضرایب همبستگی بین نمره‌های کل آزمودنیها در مقیاس سرسختی و افسردگی برای کل نمونه، آزمودنیهای دختر و پسر به ترتیب ۰/۶۲، ۰/۷۱ و ۰/۵۷ بود. ضرایب همبستگی بین نمره‌های کل آزمودنیها، آزمودنیهای دختر و پسر در مقیاس خودشکوفایی با مقیاس سرسختی اهواز به ترتیب ۰/۵۵، ۰/۶۵ و ۰/۴۵ بود. نتایج آزمونهای همبستگی پرسون بین نمره‌های آزمودنیها در مقیاس اعتبار سازه‌ای سرسختی و مقیاس سرسختی اهواز نشان داد که ضریبهای همبستگی از نظر آماری معنی‌دار است و این ضریبها به ترتیب برای کل آزمودنیها، آزمودنیهای دختر و پسر ۰/۵۱، ۰/۶۱ و ۰/۴۶ بود.

مقیاس تاب‌آوری کانر - دیویدسون: یک مقیاس ۲۵ سؤالی در مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (صفر تا چهار) است. حداقل نمره در این مقیاس، صفر و حداکثر ۱۰۰، است. کانر - دیویدسون، پایایی و روایی آن را تأیید کرده‌اند. همسانی درونی، پایایی بازآزمایی و روایی همگرا و واگرای مقیاس، کافی گزارش شده است. گرچه نتایج تحلیل عاملی اکتشافی وجود پنج عامل (شایستگی / استحکام شخصیت / اعتماد به غرایز شخصی / تحمل عواطف منفی، پذیرش مثبت عواطف / روابط ایمن، مهار و معنویت) را برای مقیاس تاب‌آوری تأیید کرده، از آنجا که پایایی و روایی زیرمقیاسها هنوز به طور قطع تأیید نشده است در حال حاضر فقط نمره کلی تاب‌آوری برای هدفهای پژوهشی معتبر به شمار می‌رود. پایایی و روایی فرم فارسی مقیاس تاب‌آوری نیز در مطالعات مقدماتی نمونه های بهنجار و بیمار مورد بررسی قرار گرفته است (کانر و داویدسون، ۲۰۰۳). میزان شاخص آلفای کرونباخ در این پژوهش به میزان ۰/۸۶ بیان‌کننده پایایی پرسشنامه است. اعتبار این سازه در ایران توسط بشارت تأیید شده است. هم‌چنین مشعل‌پور از طریق همبسته نمودن آن با مقیاس سرسختی روانشناسی اهواز با محاسبه ضریب همبستگی ۰/۶۴، نشان داده که این سازه از اعتبار بسیاری در سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱ است (بشارت ۲۰۰۷).

مقیاس عمل به باورهای دینی (پرسشنامه معبد): این مقیاس دارای ۲۵ ماده است که عمل به باورهای دینی را اندازه می‌گیرد که روایی و پایایی آن در ایران توسط گلزاری (۱۳۸۰) مورد سنجش قرار گرفته است. سؤالات آزمون با توجه به رفتارهای دینی رایج در جوانان متدین به اسلام انتخاب شده است. هر سؤال پنج گزینه دارد که از صفر تا چهار، نمره‌گذاری می‌شود؛ بدین ترتیب کمترین نمره کل یعنی صفر به معنی عمل نکردن به هیچ یک از باورهای دینی و بیشترین نمره یعنی صد، نشاندهنده عمل به همه باورهای دینی به شمار می‌آید. پایایی پرسشنامه از طریق بازآزمایی ۷۶٪ از طریق دو نیمه کردن ۹۴٪ برآورد شده است. آزمون دارای اعتبار محتوایی (صوری و منطقی) زیاد است. اعتبار وابسته به ملاک آن از طریق مقایسه افراد دینی و غیردینی با استفاده از دسته‌بندی همسالان، دسته‌بندی مریبان و تفاوت نمره‌های زندانیان با جوانان دینی با ضریب اعتبار ۷۸٪ به دست آمده است.

نتایج پژوهش

در این پژوهش، ۱۰۰ دانشجوی پسر با میانگین سنی ۱۹/۸۶ سال و با انحراف استاندارد ۱/۹۹- و ۱۰۰ طلبة شاغل به تحصیل در حوزه‌های علمیه شیراز با میانگین سنی ۲۲/۵۶ سال و انحراف استاندارد ۴/۴۵- شرکت کردند. نتایج توصیفی متغیرهای تحقیق برای کل شرکت کنندگان (۲۰۰ نفر) در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: نتایج آمار توصیفی در کل شرکت کنندگان

متغیر	گروه	میانگین	انحراف استاندارد
عمل به باورهای دینی	طلبه	۷۵/۴۰	۸/۹۸۰
	دانشجو	۶۰/۴۸	۱۰/۹۹۳
	کل	۶۷/۹۰	۱۲/۵۱۱
سرسختی	طلبه	۴۹/۹۰	۴/۷۷
	دانشجو	۴۵/۸۹	۵/۴۴۷
	کل	۴۷/۹۰	۵/۴۷۶
تاب آوری	طلبه	۷۷/۵۵	۷/۰۴۶
	دانشجو	۶۵/۸۷	۱۴/۱۱۷
	کل	۷۱/۷۸	۱۲/۵۳۸

هم‌چنین نتایج ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای تحقیق در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳
عمل به باورهای دینی	طلاب		
	دانشجویان		
	کل		
تاب آوری	طلاب	*۰/۴۴۶	
	دانشجویان	*۰/۲۶۵	
	کل	*۰/۴۹۲	
سرسختی روانشناختی	طلاب	*۰/۳۰۸	*۰/۶۷۸
	دانشجویان	*۰/۰۲۴	*۰/۵۰۵
	کل	*۰/۳۰۵	*۰/۶۱۴

* در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

در جدول ۲ بین تمام متغیرها - بجز ارتباط بین سرسختی و عمل به باورهای دینی دانشجویان - همبستگی معنادار و مثبتی وجود دارد.

برای پاسخ به این فرضیه پژوهشی، که "عمل به باورهای دینی، می‌تواند تاب‌آوری و سرسختی را پیش‌بینی کند" از رگرسیون قدم به قدم استفاده شد. نتایج در جدول ۳ ارائه شده است. جدول ۳: ساختار تأثیرگذاری متغیر مستقل بر تاب‌آوری و سرسختی

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	B	Beta	t	R	R2	Sig.
تاب‌آوری	عمل به باورهای دینی	۰/۳۲۹	۰/۴۹۲	۳/۱۱۶	۰/۶۸۱	۰/۴۸۴	۰/۰۰۲
سرسختی روانشناختی	عمل به باورهای دینی	۰/۲۵۲	۰/۵۷۵	۵/۰۱۷	۰/۵۹۸	۰/۳۵۷	۰/۰۰۱

نتایج رگرسیون چند متغیره (جدول شماره ۳) نشان داد که عمل به باورهای دینی ($p < ۰/۰۰۲$) به طور مثبت و معناداری توانست تاب‌آوری را پیش‌بینی کند. هم‌چنین عمل به باورهای دینی به طور مثبت و معناداری ($p < ۰/۰۰۱$) توانست سرسختی روانشناختی را پیش‌بینی کند. برای پاسخ به این فرضیه پژوهشی، که "طلبه‌های حوزه‌های علمیه در متغیرهای تحقیق به طور

معنادارتری نمره‌های بیشتری را به دست می‌آورند" از تی تست برای گروه‌های مستقل استفاده شد (جدول ۴).

جدول ۴: نتایج تی تست در دو گروه طلبه و دانشجویان بین متغیرهای پژوهش

متغیرها	گروه‌ها	تعداد	میانگین	S.D	t	Sig.
عمل به باورهای دینی	طلبه	۱۰۰	۷۵/۴۰	۸/۹۸۰	۱۰/۴۸۶	۰/۰۱
	دانشجو	۱۰۰	۶۰/۴۸	۱۰/۹۹۳		
تاب آوری	طلبه	۱۰۰	۷۷/۵۵	۷/۰۴۶	۵/۳۹۷	۰/۰۱
	دانشجو	۱۰۰	۶۵/۸۷	۱۴/۱۱۷		
سرسختی روانشناختی	طلبه	۱۰۰	۴۹/۹۰	۴/۷۷۷	۳/۵۲۱	۰/۰۱
	دانشجو	۱۰۰	۴۵/۸۹	۵/۴۴۷		

نتایج تی تست برای گروه‌های مستقل نشان داد که شرکت‌کنندگان طلبه در تمام متغیرهای تحقیق به طور معنا دار ($p < ۰/۰۱$) از گروه دانشجویان نمره‌های بیشتری را بدست آورده‌اند.

بحث و نتیجه گیری

نتایج رگرسیون چند متغیره (جدول شماره ۳) نشان داد عمل به باورهای دینی ($p < ۰/۰۰۲$) به طور مثبت و معنادار توانست تاب‌آوری و سرسختی روانشناختی ($p < ۰/۰۰۱$) را پیش‌بینی کند. هم‌چنین نتایج دیگر تحقیق نشان داد که شرکت‌کنندگان طلبه به طور معناداری در تمام متغیرهای تحقیق شامل عمل به باورهای دینی، سرسختی روانشناختی و تاب‌آوری به طور معنادار ($p < ۰/۰۰۱$) نمره‌هایی بیشتر از گروه دانشجویان به دست آوردند. نتایج پژوهش به طور خلاصه بیان می‌کند که عمل به باورهای دینی می‌تواند سرسختی روانشناختی و میزان تاب‌آوری را به طور مثبت پیش‌بینی کند و هم‌چنین محصلان طلبه، که در پرسشنامه‌های عمل به باورهای دینی نمره‌های بیشتری به دست آوردند از میزان تاب‌آوری و سرسختی روانشناختی بیشتری نیز برخوردار هستند. در مورد این نتایج پژوهش به چند نکته اشاره می‌شود:

نکته اول: پژوهش‌های گذشته نیز از ارتباط مثبت تاب‌آوری و دینداری گزارش کرده (دمیرچی

و همکاران، ۲۰۱۲). مطالعات بسیاری نشان داده است که دین به علت ایجاد سامانه‌ای حمایتی می‌تواند به عنوان منبع تاب‌آوری برای افراد در جامعه دینی عمل کند (راتر و بیگاتی، ۲۰۱۴)؛ برای نمونه می‌توان به پژوهش‌های فچین و پراگمنت (۲۰۱۱)، جمشیدی سولکلو (۱۳۹۳)، گرمزی و مستن (۱۹۹۱)، ربیعی خوجین و همکاران (۲۰۱۴)، کریمی و همکاران (۲۰۱۱). حسین چاری (۲۰۱۱)، خزایی و همکاران (۱۳۸۹) اشاره کرد. هم‌چنین پژوهش‌های دیگری نیز به ارتباط سرسختی با دینداری پرداخته‌اند؛ برای نمونه می‌توان به پژوهش‌های دهقانی و همکاران (۱۳۹۲)، حمید و همکاران (۱۳۹۱)، یاسمی نژاد و همکاران (۱۳۹۱) اشاره کرد. یافته‌های این پژوهش نیز همسو بودن نتایج را با پژوهش‌های گذشته نشان می‌دهد.

نکته دوم: با توجه به جدول شماره ۴، طلاب علوم دینی در عمل به باورهای دینی نمره‌های بیشتری نسبت به دانشجویان گرفتند که این یافته با پژوهش آذربایجانی (۱۳۸۵) هماهنگ است. با توجه به اینکه ورود به حوزه‌های علمیه داوطلبانه است، به نظر می‌رسد افرادی که وارد حوزه‌های علمیه می‌شوند، علاقه و گرایش‌های دینی بیشتری دارند. علاوه بر آن آموزش دینی، باعث افزایش دینداری آنان می‌شود. این امر در تأیید نظر بوردیوی جامعه‌شناس نیز هست که معتقد است: "دین، نظامی نمادین است که همزمان ساخت یافته و ساخت دهنده است (دیلون، ۲۰۰۱).

نکته سوم: از یافته‌های دیگر پژوهش این است که طلاب نسبت به دانشجویان از عمل به باورهای دینی بیشتری برخوردارند (جدول شماره ۳). در تفسیر این یافته‌ها می‌توان گفت مطابق نظریه میدانی لوین، رفتار به واسطه میدانی که در آن وجود دارد، شکل می‌گیرد (کریمی، ۱۳۸۵). هم‌چنین بر اساس نظریه یادگیری اجتماعی باندورا (پروین، ۱۳۸۶)، طلاب بیشتر در معرض مشاهده و الگوبرداری از رفتارهای دینی قرار دارند. با توجه به نظر الیس، که معتقد است باورها و اعتقادات فرد، رفتار فرد را می‌سازد (شفیع آبادی و ناصری، ۱۳۸۸) از اینرو به علت اینکه طلاب در حال آموزش و پژوهش درباره موضوعات دینی هستند، انتظار می‌رود که باورهای دینی بیشتر و قویتری برای رفتار دینی داشته باشند. در آیات قرآن کریم همیشه علم و عمل در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. حضرت علی (ع) در ارتباط با هماهنگی علم و عمل می‌فرماید: علم و عمل پیوندی نزدیک دارند و کسی که دانست باید به آن عمل کند؛ چرا که علم، عمل را فرا می‌خواند. اگر پاسخ گرفت، می‌ماند و گرنه کوچ می‌کند (نهج البلاغه، حکمت، ۳۶۶). با توجه به اینکه طلاب در مورد چرایی انجام رفتار دینی علم و دانش کسب می‌کنند، قدرت تجزیه و تحلیل مسائل دینی در

ایشان عمیقتر است و امکان پابندی آنها به دین، باورها و رفتار دینی نیز بیشتر می شود (رسولی، سلطانی گرد فرامرز، ۱۳۹۱).

فعالتهای دینی به طور مستقیم و غیر مستقیم پیش‌بینی‌کننده سرسختی و تاب‌آوری است (لمبرت و دوله‌ایت، ۲۰۱۰). در این بین ادای فرایض دینی سهم بیشتری از واریانس تاب‌آوری را تبیین می‌کند. اینکه ادای فرایض دینی می‌تواند تاب‌آوری و سرسختی را بدون واسطه تبیین کند، شاید به این دلیل باشد که دین از عناصر شناختی، ارزشی و رفتاری مختلفی برای ایجاد سرسختی و تاب‌آوری برخوردار باشد (لمبرت و دوله‌ایت، ۲۰۱۰). این الگوهای شناختی می‌تواند به عنوان عامل حمایتی و هم‌چنین سازمان دهنده هنگام رویارویی با بحران باشد.

همه دینهای اصلی دنیا تکالیفی را به منظور سازگاری و ایجاد معنا برای نظام باورها و ارزشها ارائه می‌کنند که به همه بازماندگان حوادث این امکان را می‌دهد که سازگار شوند و معنایی برای نداشتن‌ها و حوادث سخت ایجاد کنند (والش، ۲۰۰۶). هم‌چنین بسیاری از تکالیف و رفتار معنوی - دینی از قبیل روزه گرفتن و چله‌نشینی‌ها و... خود با سختی و مشقت بسیاری همراه است که افراد خود داوطلبانه به استقبال آنها می‌روند. افراد در این خانواده‌ها دنیا را به گونه‌ای تفسیر می‌کنند که تحمل مشکلات را برای آنها ساده‌تر می‌کند. آنها اساساً مشکلات را آزمایشی از سوی محبوب برای تقرب و نزدیکی به او می‌بینند (صیدی و باقریان، ۱۳۹۰).

محدودیت‌های پژوهش: از جمله محدودیت‌های تحقیق، حجم نمونه و روش نمونه‌گیری است. با توجه به اینکه روش نمونه‌گیری در دسترس است و هم‌چنین دقیقاً مشخص نیست که آیا دانشجویان دانشگاه پیام نور از لحاظ اقتصادی، حمایت‌های مالی، خوابگاه و تغذیه همانند طلاب باشند یا همانند نیستند از اینرو تعمیم و نتیجه‌گیری پژوهش را با محدودیت‌هایی روبه‌رو می‌کند.

پیشنهاد‌های پژوهش: در پژوهش‌های آینده مطالعه مداخله‌ای جدید درباره عوامل مؤثر در عمل به باورهای دینی دانشجویان با هدف ارتقای سلامت فکری و بهداشت روانی دانشجویان پیشنهاد می‌شود.

منابع

نهج البلاغه (۱۳۸۱). ترجمه علی اصغر فقیهی. قم: انتشارات مشرقین.

- آذربایجانی، مسعود؛ موسوی اصل، سید مهدی (۱۳۸۵). *درآمدی بر روانشناسی دین*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. انتشارات سمت.
- آقاجانی، محمد جواد؛ تیز دست، طاهر؛ قربانی؛ مریم، باجور، میثم (۱۳۹۲). ارتباط سرسختی روانشناختی با فرسودگی شغلی پرستاران. *پرستاری و مامایی جامع نگر*. س ۳، ش ۷۰: ۱ تا ۷.
- احسانی، محمد (۱۳۸۸). *تربیت دینی در خانواده*. قم: معاونت پژوهشی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- بخشی پور رودسری، عباس؛ پیروی، حمید؛ عابدیان، احمد (۱۳۸۴). بررسی رابطه میان رضایت از زندگی و حمایت اجتماعی با سلامت روان در دانشجویان. *اصول بهداشت روانی*. ۷(۲۸/۲۷): ۱۴۵ تا ۱۵۲.
- برقی، زیبا؛ علی پور، احمد (۱۳۸۸). بررسی رابطه سلامت روان با باورهای مذهبی، منبع کنترل و خوش بینی استادان دانشگاه. *معرفت در دانشگاه اسلامی*. س ۱۳، ش ۳: ۱۷۰ تا ۱۴۸.
- پناهی، علی احمد (۱۳۸۷). نقش نماز در آرامش روان. *فصلنامه روان شناسی و دین*. ش ۱: ۲۱.
- جعفری، عیسی؛ سهرابی، فرامرز؛ جمهری، فرهاد (۱۳۸۸). رابطه بین نوع شخصیت، هسته کنترل و سرسختی در مبتلایان به سرطان. *فصلنامه روانشناسی بالینی*. س ۱، ش ۱: ۵۷ تا ۶۶.
- جمشیدی سولکلو، بهنام؛ عرب مقدم، نرگس؛ درخواه، فریده (۱۳۹۳). رابطه دینداری و تاب آوری در دانش آموزان راهنمایی و دبیرستان شهر شیراز. *فصلنامه اندیشه نوین دینی*. دوره ۱۰، ش ۱: ۱۶۱ تا ۱۴۲.
- حمید، نجمه؛ کیخسروانی، مولود؛ بابامیری، محمد؛ دهقانی، مصطفی (۱۳۹۱). بررسی رابطه سلامت روان و هوش معنوی با تاب آوری در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه. *فصلنامه جنتاشاپیر*. دوره سوم، ش ۲: ۲۳۲ تا ۲۳۸.
- خزائی، حبیب الله؛ رضایی، منصور؛ قدمی، محمد رسول؛ طهماسبیان، مسعود؛ قاسمی مبرا، اعظم؛ شیری، الهام (۱۳۸۹). رابطه بین سطوح ارزشهای مذهبی و میزان اضطراب در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴. *فصلنامه علوم پزشکی کرمانشاه*. دوره ۱۴، ش ۱: ۷۲ تا ۶۶.
- داوودی، محمد (۱۳۸۵). نقش معلم در تربیت دینی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- دبیری نژاد، مرجان (۱۳۸۷). رابطه اعتقادات دینی با میزان اضطراب، افسردگی، پرخاشگری در دانش آموزان دختر پایه اول مقطع متوسطه شهرستان امیدیه. پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز.
- دهقانی، یوسف؛ دهقانی، مصطفی؛ بحرینی، مسعود (۱۳۹۲). *بررسی رابطه معنویت، سرسختی و کیفیت زندگی در دانش آموزان پسر دبیرستانی*. اولین کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی.
- راغب، اصفهانی (۱۳۹۲ق). *مهمج المفردات الفاظ القرآن*. تحقیق: ندیم مرعشی. تهران: مکتبه الرضویه.
- رسولی، رؤیا؛ سلطانیگرد فرامرز، سمیه (۱۳۹۱). مقایسه و بررسی رابطه جهت گیری دینی و عمل به باورهای دینی با سازگاری زناشویی در طلاب و دانشجویان. *فصلنامه خانواده پژوهی*. س ۸، ش ۳۲: ۴۳۹ تا ۴۲۷.
- سجادی، مهدی (۱۳۸۳). *تقریرات درس تعلیم و تربیت اسلامی*. دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده علوم انسانی.

شاه نظری، مهدی (۱۳۸۵). رابطه بین ویژگیهای شخصیتی (روان رنجور خوبی، برونگرایی، گشودگی به تجربه، توافق گرایی، وجدان گرایی) با عمل به باورهای دینی در دانشجویان مقطع کارشناسی در دانشگاه‌های دولتی تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد. روان شناسی عمومی. دانشگاه علامه طباطبایی (ره).

شفیع آبادی، عبدالله، غلامرضا، ناصری (۱۳۸۸). نظریه‌های مشاوره و روان‌درمانی. تهران: انتشارات جیحون. صادقی. محمدرضا؛ باقرزاده لداری، رحیم؛ حق شناس، محمدرضا (۱۳۸۹). وضعیت نگرش دینی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مازنداران. مجله دانشگاه علوم پزشکی مازنداران. ۷۱: (۷۵) تا ۷۵. صحرایان، علی؛ غلامی، عبدالله؛ امیدوار، بنفشه (۱۳۹۰). رابطه نگرش دینی و شادکامی در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شیراز. فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی گناباد. دوره ۱۷. ش ۱. ۶۹ تا ۷۴.

صیدی، محمد سجاده؛ باقریان، فاطمه (۱۳۹۰). پیش بینی سرسختی خانواده توسط فراغت و انجام فرائض دینی در منزل با واسطه‌گری کیفیت ارتباط در خانواده. فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده. س اول. ش ۲. ۲۲۶ تا ۲۴۲.

کریمی، یوسف (۱۳۸۵). روانشناسی اجتماعی. تهران: انتشارات ارسباران. کیامرثی، آذر؛ نجاریان، بهمن؛ هنرمند، مهناز (۱۳۷۷). ساخت و اعتباریابی مقیاس برای سنجش سرسختی روانشناختی. مجله علوم تربیتی و روانشناسی شهید چمران اهواز. س دوم. ش ۳. ۲۷۱ تا ۲۸۵. گلزاری، محمد (۱۳۷۹). ساخت مقیاس سنجش ویژگیهای افراد دینی و رابطه این خصوصیات با بهداشت روانی آنها. رساله دکتری. دانشگاه علامه طباطبایی (ره).

گلزاری، محمود (۱۳۸۰). مقیاس عمل به باورهای دینی (معبد). مقاله ارائه شده در اولین همایش بین‌المللی نقش دین در بهداشت روان. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی ایران. ۳۲ تا ۴۳. لارنس، ای (۱۳۸۶). روانشناسی شخصیت، نظریه و تحقیق. ترجمه محمد جعفر جوادی و پروین کدیور. تهران: انتشارات تهران.

مداحی، حجت؛ جواهری، محمدحسین (۱۳۸۸). مقایسه سلامت عمومی حافظان قرآن و غیر حافظان. فصلنامه روان‌شناسی و دین. س دوم. ش ۱ (پیاپی ۵): ۱۰۹ تا ۱۱۲.

موسوی اصل، سید مهدی (۱۳۸۷). نقش رفتارهای دینی در بهداشت روانی. فصلنامه روان‌شناسی و دین. ش ۱: ۸۷

یاسمی نژاد، پریسا؛ گل محمدیان، محسن؛ فعلی، بهنام (۱۳۹۱). بررسی رابطه جهت‌گیری دینی و سرسختی روانشناختی در دانشجویان. فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی. س نوزدهم، دوره جدید، ش ۱۲: ۱۱۹ تا ۱۳۷.

Besharat, M (2007). Validity and Reliability of Resilience Scale, Reports for Tehran University. 16.

- Bonanno, G. A. (2004). Loss, Trauma, and human resilience. *American psychologist*, 59, 20-28.
- Bonanno, G.A. (2005). Loss, Trauma, and Human Resilience. Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? *American Psychologist*, 59 (1), 20-28.
- Carle A. C & Chassin L. (2004). Resilience in a community sample of children: its prevalence and relation to internalizing symptomatology and positive affect, *Journal of applied development psychology*; 25: 577-596.
- Connor KM, Davidson JR (2003). Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depress Anxiety*; 18:76-82.
- Damirchi, Esmail Sadri; Yazdizadeh, Pourya; Sabayan, Behnush (2012). A Study of the Relationship between Resiliency, Religious Belief and Post Menstruation Symptoms among Single College Students. Vol. 1 Issue 4, p18-26. 9p.
- Desrosiers .A, & Miller.I. (2007). Relational spirituality and depression in adolescent girl *Clinical Psychology*. 63 (10), 1021-1037.
- Dillon, M. (2001). Pierre, Bourdieu, Religion and cultural production. *Cultural Studies*; 1(4): 411-429.
- Faigin.C. A. ;Pargament.K. I.(2011). Strengthened by the spirit: Religion, spirituality and resilience through adulthood and aging, *Resilience in aging: Concepts, research and outcome*, New York: Springer, 2011:163-180.
- Galen, L. W. (2012). Does religious belief promote prosociality? A critical examination. *Psychological Bulletin*, 138, 876-906.
- Garnezy, N. and Masten, A. (1991). The protective role of competence indicators in children at risk. *Perspectives on Stress and Coping*, 1991:21: 151-174.
- Gorsuch, R. L. (1988). *psychology of religion*. *Annual review of psychology*. 39, 201-221.
- Hosseini Ghomi, T., Salimi Bajestani, H. (2011). The relationship between religious orientation and resiliency in mothers who have ill children, *Psychology and religion journal*, 15: 69-82.
- Karami, M. (2011). The investigation of the correlation between religious orientation, personality dimensions, self-efficacy and stress-related coping strategies in nurse practitioner students, *Iran Journal of Nurse Research*, 22: 53.
- Kirkpatrick, Lee.A. (2005). *Attachment, Evolution and the psychology of Religion* New York, oxford university press.
- Kobasa SC, Maddi SR (1982). Kahn S. Hardiness and health: a prospective study. *J Pers Soc Psychol*. Jan. 42(1), pp:168- 77.
- Koenig, K.G. & McCullough & Larson, D.B. (2001). *Handbook of Religious and health*, New York. Oxford university press.
- Koenig, H. Gochoen, J, Balazer. D, G, Kudeler, H, S, Krishman. K. R, & Slibert, T, E, (1995). Religious and coping and cognitive symptoms of depression in elderly medical patients, *journal of psychosomatic*, 36(4), 369-375
- Korhonen, M. (2007). *Resilience: overcoming challenges and moving on positively*. (N. Keenink, Trans). Ottawa: National Aboriginal Health Organization.
- Lambert, N. M., & Dollahite, D.C. (2010). Development of the Faith Activities in the Home Scale (FAITHS). *Journal of Family Issues*. 31, 1442-1464.
- McCullough, Michael E.; Friedman, Howard S.; Enders, Craig K.; Martin, Leslie R (2009). Does devoutness delay death? Psychological investment in religion and its association with longevity in the Terman sample. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 97(5), Nov 2009, 866-882.
- Perston, J.L., Ritter, R.S. (2013). Different Effects of Religion and God on Prosociality With the Ingroup and Outgroup. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 39(11) 1471-

1483.

- RabieyKhojin, Z.,Farrokhi, N.A., Zabihi, R.(2014).The prediction of Resiliency based on religious orientation and coping strategies for stressful situations in 3rd grade-students studying in high school.Life Sci., Vol 3 (Special issue II) 2014: 559-565.
- Reutter, K.K.,Bigatti,S.M.(2014). Religiosity and Spirituality as Resiliency Resources: Moderation, Mediation, or Moderated Mediation?. Journal for the Scientific Study of Religion (2014) 53(1):56-72.
- Seligman, M. E. P. &Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. American Psychologist, 55, 5-14.
- Spilka, Bernard.et.all. (2003).The psychology of Religion: An Empirical Approach. New York: Guilford press.
- Walsh, F. (2006).Strengthening family resilience. New York: Guilford Press.
- Wilcox,c.(1997).personality and religion among a level religious studies Students International Journal of Children's Spirituality, Volume ,Issue 2 February 1997 , pages 48 – 56.
- Woodard C.(2004).Hardiness and the Concept of Courage.Consulting Psychology Journal: Practice and Research. 56(3).pp: 173-185.

